

17407

1354

37

S-90

010

ՅԵՌԵՂԵԳԻՄՈՒԹԻՒՆ

ԱԶԳԱՅԻՆ

ԳԱՍՏԻԱԲԱԿՈՒԹԵՆՆ

ԿՈՍՏԵՆԻՆՈՒՊՈԼԻՍ

1854

37
Յ-90

GENERAL PURPOSE

1954

1954

20

GENERAL PURPOSE

1954

37

S-90

71

5

ՅԵՌԵՂԱՆԳԻՒՄՈՒԹԻՒՆ

ԱԶԳԱՅԻՆ

ԳԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԵՆՆ

Printed in Turkey

ՅԱԿՈԲ Ս. ՏԻՂԻԹ ՃԵԱՆ

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒԳՕԼԻՍ

1854

13

8747

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

1925

Printed in U.S.A.

CHICAGO, ILL.

CHICAGO, ILL.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

976
39

1925

ՅԵՌԵՂՆԻԲՈՒԹԻՒՆ

ՍԶԳԱՅԻՆ

Մարդուս կարողութիւնը յառաջ կրթալուն ընտիր միջոցը՝ քաղաքականութիւնն է, որմէ բազմաց բարեկաւութիւն կը ծագի :

Մարդկային կարողութիւնը՝ երեք դասի կը բաժնուի . ընկերականութիւն , իմացականութիւն , ճարտարութիւն : Եստեղ գլխաւոր յատկութիւնները՝ կատարելագործութիւն , կամ՝ յառաջադիմութիւնն է : Մարդս ընկերական , իմաստուն , և ճարտար ըլլալը ընդունելնուս պէս , կատարելութեան ընդունակութիւն ունենալն ալ պիտի ընդունինք :

Միայն անհատը չէ՛ որ կատարելութեան ընդունակութիւն ունի , իր կատարելութիւնը ազգին ալ կը հարգէ . դտած գիւտը ուրիշներուն ալ կը սորվեցունէ . մէկ ժամանակի դտնուածը ապագային ժառանգութիւնն է : Եսով կրնանք հաստատել որ բոլոր մարդկային ազգը կատարելութեան ընդունակութիւն ունի :

Ընկերականութիւնը ընտանիքէ ցեղի անցնելով ազգութեան հասած է : Եզգերը կրթուելով յաջորդա-

բար , որսորդ կամ հուղկահար , հովիւ կամ վրանա-
բընակ , երկրագործ , վաճառական , ճարտար եղան :
Հուղկահարութիւնը վրաններու վրայ , երկրագործու-
թիւնը ձորի ու դաշտի մէջ , ձկնակերութիւնը ծովե-
զերեայ տեղուանք հաստատուեցաւ :

Աղգերը իրենց առջի ժամանակին ընդհանրապէս զօ-
րադլուխներու կամ աղնուականաց , կամ նահապետա-
կան կառավարութեան կը նախանդէին . նահապետա-
կան կառավարութիւնը հասարակապետութիւնը կոր-
ծանեց . ետքը թագաւորութիւնն ալ նահապետական
կառավարութիւնը տակնուվրայ ըրաւ :

Կամաց կամաց կերպ մը իրաւունքի ազատութեան
հասան , որ վաճառականութեան և ճարտարութեան
պարապաճ ժամանակին կրնայ ըլլալ : Որսորդ կամ
բարբարոս եղած ժամանակին պատերազմով ձեռք ձը-
գած գերինին կը մեռցնէին և կ' ուտէին : Երկրագործ
եղածնուն պէս՝ իրենց արտը մշակել տալու համար չը
մեռցուցին իրենց գերի ըրին : Ետքը գերիի տեղ հարկ
ուզել սկսան . վաճառական և ճարտար ըլլալովնին ,
էւել շահ գտնելու համար գերիներնին ազատեցին : Ա-
զատութիւնը մայր է բարեբերութեան : Վիճակակա-
նութիւնը և բրիստոնէութիւնը զուգադրուելով մեծ օ-
գուտներ ըրին և բոսայի մէջ ազատութեան հաստա-
ուելուն համար : Վիճակականութիւնը գերիները ևս

առաւել աղատ ըրաւ , աղատ մարդիկը ճնշել ուղեւորը :
Քրիստոնէութեան ոգին կրօնաւորական ոգիէն շատ մեծ
է . մարդոց հաւասարութիւն և եղաւորութիւն քարո-
զեց մինչդեռ կրօնաւորական ոգին շատ ժամանակէ 'ի
վեր մարդկային ազգը կը ճնշէր : Մահակոխ , գերու-
թիւն , վիճակականութիւն , քաղաքական ազատութիւն ,
և քաղաքականութեան ազատութիւն . այս հինգ ժամա-
նակը քաղաքականութեան հասնող եւրոպան՝ մէկգմէկու
ետեւէ կրած է : Ահա ընկերական կատարելագործութիւն :

Իմացականութեան ուժը որ ընկերութեան կ'իշխէ ,
ան ալ յեղափոխութիւններ ունի : Խօսակցութիւնը բը-
նական է . նշմուռքով բառ կազմելը նշանակները չ'օգ-
տելուն համար է : Ազուն ընկերութեան հետ ծնած է ,
ինչպէս ընկերութիւնը մարդուն հետ : Արօնքն ալ այս-
պէս է 'ի յԱստուծոյ . բայց կրօնաւորները յափշտա-
կած են : Առապաշտութիւնը , անասունները պաշտելը ,
կրօնաւորներուն առաջին քայլ առնելն էր : Եւրոպայի
անյնևրով կրօնից վարդապետութիւնը խելացիներուն յա-
տուկ միջոց մը եղաւ : Արդապետութեանն ետև քրի-
ստոսութեան վրայ հիմնեալ հաւատք ծնաւ . կրօնականը իր
լիակատար իշխանութիւնը կործնցուց մնաց համոզողա-
կան կարողութեամբ : Առապաշտութիւնը և Աստուած-
պաշտութիւնը , Հրէից մէջ եղած փոխփոխակաւն եւ
զանգները , ասոնց մէկգմէկէ ետև յաջորդելին մեզի կը

200709

ցուցնէ : Քրիստոնէութիւնը եկած ժամանակը ասոնց
երեքն ալ կար : Քրիստոնէութիւնը փիլիսոփայութեան
ուժ տուաւ , ներողամտութիւն , ազատութիւն , հա-
ւասարութիւն , և եղբայրութիւն քարոզելով . կարծեաց
ազատութիւնը պատրաստուեցաւ : Ահա իմացականու-
թեան կատարելագործութիւն :

Ճարտարութեան յառաջադիմութիւնը շատ զգալի
է : Մարդիկ յաջորդաբար , որսորդ , հուղիահար , վը-
րանաբնակ , երկրագործ , վաճառական էին : Աորանոր
պիտոյքը նորանոր արհեստներ ծագել տուաւ : Քրիստու-
թիւնը ետքը հասաւ հիմ րլլալու համար . և տեսակա-
նը հաստատելու միջոց եղաւ . ինչպէս գեղեցիկ գործ-
քեր տեսնուելէն ետե կանոն ու հրէիկոսան հասաւ : Առ-
ջի ժամանակները գրեթէ բոլոր գիտութիւնը մէկտեղած
էր . ինչպէս աս օրուան օրս շատ մը արհեստներ՝ զատ
զատ կարգի դրուած են : Ետքը ամէն մէկը զատ զատ
դաս առնելով պարագելը հարկաւոր տեսան . և ասկէց
մեծ յեղափոխութիւն մը ծնելով ամենը մէկէն առաջ
տարաւ : Ինչպէս ձեռագործ արհեստներուն բաժանում
տալով ճարտարութիւնը մեծ յառաջադիմութիւն ստա-
ցաւ : Արհեստից մէկ մեծ յեղափոխութիւն մըն ալ ծա-
ղեցաւ որ մարդոց ու անասնոց տեղը բռնեց : Մեքե-
նայները շողիով քաղցուցին : Ահա ճարտարութեան
կատարելագործութիւն :

Հասարակութիւնը սովորութեան հետ կապուած է :
 Քեշ վիճակը ձգել ազէկին հասնիլ է՝ մտածէր . նորանոր
 զուարճութիւն նարելու հոգ է՝ ընէր . բերմունքին ու
 ժովը առաջ կը քայէ : Արեւելի մարդոց օրինակէն դա
 ղափարներ , դիւտեր , նարքներ կը ծնանի . բազմու
 թիւնը դէմ կենալով . վերջապէս՝ ոչխարի պէս ախամայ
 կը հետեի : Միշտ իմացողական և ճարտարական յե
 դափոխութիւնը՝ ընկերականութեան և քաղաքականու
 թեան յեղափոխութեան պէս կը հասնի , երբ անհրա
 ժեշտ կ'ըլլայ դիմանալ : Գաղափար մը ուրիշ գաղափա
 րի տեղ կը բռնէ , երբ ժամանակի խնդրին յարմար չը
 գար . նոր պիտոյք մը կը ծնի՝ երբ հինին ժամանակը
 անցնի . նոր ընկերական վիճակ մը կը հաստատուի՝ երբ
 հին վիճակը է՝ բաւէ : Ամէն ընկերականութեան մէջ՝ նո
 բաձեութիւն պէտք կ'ըլլայ , ասոր համար միշտ մէկ
 մարդ մը կը գտնուի :

Մարդկի միշտ իշխանութեան և ծուլութեան դիւրա
 մէտ ըլլալովնին , պէտք ունեցած ժամանակնին կ'աշխա
 տին . ուժեղները միշտ տկարներուն վաստակովը կ'ապ
 րին : Գարբարոսաց երկիրը՝ և ընկերութեան առաջին վի
 ճակին մէջ կանայք կ'աշխատէին . ետքը գերիները ի
 բնեց տիրոջը համար կ'աշխատէին . քիչ մը ետքը հպա
 տակները իշխաններուն . մինչև այն ժամանակը հասա՛ր՝
 որ ամեն մարդ իրն համար կ'աշխատի քաղաքակրթիւն

երկիրներու մէջ , և իր աշխատութեան պտուղը խաղաղութեամբ կը վայելէ : Արչափ իշխողները նորանոր պատուիք զգալ սկսեցին , այնչափ հպատակները նոր ազգացութիւն ստացան , և ճնշումը քիչցաւ . առաջինը կորսընցունելով վերջինը ստանալով , հաւասարութիւնը հաստատուեցաւ : Մսկերութեան պատմութիւնը ուժերուն ծաւալումին մէջ կը տեսնանք :

Բարբարոսութեան վիճակի մէջ որ միայն փիզիզական ուժ կայ , այս ծաւալումը շատ մեծ կը տեսնուի . ամէն մէկը քիչ և շատ իր բաժինը ունէր . բայց փիզիզական ուժը բռնութեան և պատերազմի կուգայ : Ահապետական կառավարութեան մէջ ստացուածքի իրաւունքը հաստատուեցաւ . հուղկահարաց մէջ շատ տկար էր . տւելի հաստատ էր երկրագործներու մէջ , բայց սկիզբէն այս ստացուածքը ցեղի զլուխին , զօրապետին , դատաւորին կամ թագաւորին ձեռքը ամփոփեալ էր : Առկահարութիւնը կը դադրի երբ կողոպտելու միջոց չըմնայ . ան ատենը երկրագործութեան կը պարապին քիչ աշխատութեամբ շատ կը շահին : Քերթները և մշակները մեծերուն և յաղթողներուն կողմէն հարկապահանջեալ և զրկեալ էին շատ ժամանակէ ՚ի վեր : Անձնատրութեան տեղը աշխատութիւնը , ինչքի փոփոխութեան տեղ ստակը բռնեց , և հարկը հաստատուեցաւ : Քիչ քիչ նորանոր բաներ պէտք եղաւ , նոր զուարճութիւն

ներու ինկան իշխողները , կամաց կամաց ձեռքերնին եղած հողերը իրենց հպատակներուն ծախեցին : Օկղլու , թիւնը , արհեստները հանգիստ ապրելու ճամբայ իյնալնին . կահ ու կարասիքը շատցուց : Ազատ աշխատութիւնը ապահովութեամբ առևտուրի սկսեց . վաճառականութիւնը ընդարձակեցաւ . փոխանակաբերը ստակին գառնալը դիւրացուց : Այսպէս ճարտարութեան ուժը ծաւալեցաւ և հարստութիւնը տիրեց :

Միևնրութեան ուժը ինչպէս տեղաւորուելը , և իշխողները ինչպէս կորսնցուցին և իշխեալները որպէս շահուելին հասկցուեցաւ : Առօրի դիւտը մարդկային ուժին հաւասարեցաւ . հրազէնքը ազգաց մէջ կղած քաջարտութեան անհաւասարութիւնը հաւասարակշռեց : Բայց իշխողները զինւորական ուժ մը պատրաստեցին . հպատակաց ստիպել զինւորական կրթութիւնը յառաջագիմեց : Միւս կողմէն ալ զինւորականութեան շատնալը , և զէնք դործածելու արհեստը բազմաց տարածելով՝ հպատակները զինւորական արհեստին աղէկ տեղեակեցան : Կերկայացուցիչ կառավարութիւնը մէկ քանի կառավարութեան մէջ մտաւ . քաղաքական իրաւունքը ժողովուրդին մեծ մասին ձեռքը անցաւ : Այսպէս ընկերութեան ուժը ծաւալեցաւ , և ազատութիւնը տիրեց :

Իմացականութեան ուժը՝ ասոնց պէս իր ծաւալումը յառաջագիմութեամբ ստացաւ : Գիտութիւնը կրօնքի

նման քիչերի մէջ պահուած էր , և կրօնաւորաց դասին մէջ՝ շահ քաղելու համար թաղուցեալ էր : Այն գիտութիւնը և այն կրօնքը սխալներով խառն էր . բայց դուրսը ևս առաւել սխալներով ժողովուրդը կը հովուէր : Շատ չ'անցաւ դաղտնիքը յայտնուել սկսեց , և խելամուտները կը շատնար . փիլիսոփայութիւնը բըլբը մարդիկ իր դասին հրաւիրեց . քրիստոնէութիւնը մեծ յեղափոխութիւն մը ըրաւ . կրօնքը բարոյականին հետ միացնելով հասարակաց գիտութիւն ըրաւ . հիմնադիրը Յիսուս լոյսը ծածկոցի տակ դնող կրօնաւորներուն և վարդապետներուն դէմ հակառակելով յարձակեցաւ : Միջին դարու մէջ ճշմարիտ և արտաքին գիտութիւնը միմիայն քահանայից ձեռքը մնալը ընկերութեան պակասութիւնն էր . դպրոցականութիւնը Աստուածարանութիւնով միաբանելով՝ այսչափ ժամանակ մարդկային իմացականութիւնը իմաստակութեան և նրբութեան վրայ սպասել տուողը՝ եկեղեցականաց պակասութիւնն էր : Տպադրութիւնը , գրագիտութեան և փիլիսոփայութեան ծաղկիլը , քաղաքական յեղափոխութիւնները , մէկզմէկու ետեւէ դաստիարակութեան ոճը կատարելագործեցին : Այսպէս իմացականութեան ուժը ծաւալեցաւ և գիտութիւնը հասարակաց եղաւ :

Ամեն բան կրնայ շփոթիլ և խառնուիլ , անոր համար այս բաժանումները բացարձակ չ'են կրնար ըլլալ . ամեն

կերպ զորութիւնները քիչ ու շատ սխալ կրնան ըլլալ : Այս երեք կարողութիւնը մէկզմէկու նպաստելով մէկը զմէկ կատարելագործեր են : Մտկերութիւնը , իմացականութիւնը , և ճարտարութիւնը արդեամբ չ'են կրնանադ զատուիլ . որովհետեւ մեր մտաբը կտոր կտոր կըրնայ հասկնալ , պէտք է որ բոլորը մանրամասնաբար ցուցուի : Ըստ համար ոճ և կարգ պէտք է :

Մարդուս իր բարեխառութիւնը շատցնելու , և մտածութիւնը բարձրացնելու ջանքը ընական է . որովհետեւ աչքերնուս առջին կը տեսնանք . այս ուրացողը արեւդակին լրջնալ կ' ուրանայ : Բայց ընկերական կատարելագործութիւնը մէկ ցեղի՝ յատկացեալ է , կամ մէկ կէտմայի՞ մէջ կրնայ ըլլալ . վերջապէս և բոսպացուց յատուի է , կամ մէկ բերմունքի և պարագայի՞ պատուին է :

Իբրև և բոսպայի շատ բաներ նպաստեր են որ անոնց նկարագրութիւնը Աւրչի-ի-ն անունով գրուացքնուս մէջ ցուցուցինք : Բայց ամենէն դիտաւորը ամեն ազգ իր հասարակ լիզուրը գրել կարդալ սկսելն էր : Չինացիք և բոսպացուցմէ շատ առաջ փիլիսոփայութեան կը պարապէին , բայց լիզուսին դժար ըլլալով՝ շատ ետ մնացին : Մեկ քանի ցեղ կոյ որ քաղաքակրթութիւնը ինքիքին դանալու ընական յարմարութիւն չ' ունի , շինուած ու պատրաստուած կրնայ ընդունիլ . ինչպէս առաջիկի ըսուած ցեղը : Երդեօք մենք ալ այն ցեղին պէս

յարմարութիւն չ' ունի՞նք : Հազար Հինգ Հարիւր տա-
րի առաջ մեր ազգը քաղաքակրթութեան սկսեր է՝ բայց
մինչև Հիմայ հոն կեցած է . մինչ այն ժամանակ զիր
չ' ունենալուս համար ետ ենք մնացեր . զիրը գտնուե-
լուն պէս քայլ մը առեր կեցիր ենք . ի՞նչ է պատճա-
սը . որովհետև՝ դրազիտութիւնը քիչերի մէջ մնացեր
է , ետքն ալ շատ մը գիպուածներ արգիլեր են . բայց
ամենէն աւելին լեզունիս կորսունցնելով՝ դրազիտու-
թեան ո՛չ կրբէք պարագուեր է : Հիմակուան ժամա-
նակին բերմունքը մեր ազգը քշել կ' ուզէ . բայց մենք
ճամբայ մը պատրաստած չ' ըլլալովնիս՝ առաջ կրթարու-
տեղը քշուալնք պիտի : Ի՞նչ կ' ընենք դպրոցներու մէջ
տասնըհինգ տարիէ ՚ի վեր . գաղղիներէն անգղիներէն կը
սորվեցնենք . բայց ո՛ր է պտուղ , բոլորը չորս Հինգ-
հոգի չ' եմ գտնար կարդացածը հասկցող . թէոր մինակ
լեզուազիտութեամբ ազգը յառաջադիմութիւն կ' ըս-
տանայ կը կարծուի նէ , մինչև Հիմայ լեզուադէտ շատ
եկած է , ի՞նչու ազգը այս վիճակին մէջ մնացեր է : Մինչ
ի յիսուն տարի բոլոր դեսպանատանց թարգմանները
այ էին , և այոց մէջ լեզուազիտութիւնը այնչափ
հռչակաւոր է , որ Բարեիզ չորրորդ անդիկոսի դպրոցը
ուրիշ լեզուներու դասատուութիւն կայ , դպրոցին այն
կողմին գառնիէ պէշ առմէնիէն կ' ըսեն , որ այոց թաղ
ըսել է : Մինակ լեզուազիտութեամբ ըլլար նէ՝ Հիմայ

յառաջադիմութիւն պէտք էր ըլլար . ո՞ր է : Հիմակուան ընկերներս ալ չորս հարիւր տարիէ ՚ի վեր ըրածնիս չէ՞ մի : Եւսն թարգմաններուն մէջէն Մուրատ Հայ Տօսօն անունով երեւի հեղինակ մը ելած է , որ եօթը հատոր դաղղիներէն շարադրուած գաղղիացեաց մէջ յարգի գերծք ունի , բայց ազգին ի՞նչ օգուտ կըրցած է ընել : Օրինակը մինչ հիմայ մեզի ցուցուցած է որ միայն լեզուադիտութեամբ ազգը քաղաքակրթեալ չ'ըլլար . գիտնականաց կ'ըսեմ , ի՞նչ է ըրածնին , ինչի՞ կ'աշխատին , և ազգին ալ միշտ երեսին կուտան ոգ շատ մեծ շնորհներ ըրեր են , և միշտ ստրկէ կը հանեն և հանելու վրայ են . ազգին անհատը կ'ըր ուզէ՛ն լեզու սորվելու համար դասատու չ'կրնար գտնալ : Գպրոցներու մէջ դաղղիներէն անդիներէն դասատուներ բերելով ազգը յառաջադիմութիւն չ'ստանար , գիտութիւնը հասարակաց չ'ըլլար . Սգիւպտոսի պէս քիչւորի մէջ կը մնայ : Հանճարներուն կայծ մը տո՛ւր որ բռնկի . ի՞նչ բառով ու բայով կը խաբանես . ազգը մէկ սխալ մտնքէն ելլալու պէս էր՝ միւսին ինկաւ . մինչ այս ժամանակ դրարառ գրելու աշխատելու գամուեր մնացեր էր , հիմայ ալ լեզուադիտութեան վրայ պիտի գամես . ինչո՞ւ աշխարհարառ լեզուով փիլիսոփայութիւն չ'ես խոթեր դպրոցները . ի՞նչ կեցեր ես , դաղղիներէն սորվողներէն այն պտուղը կ'սպասես , ինչո՞ւ մարտը գա-

զգիարնները մէկ դիէն քու մայրննի լեզուիդ մէջ չ' ես լի-
ցնէր , որ լեզուն ալ միատեղ մշակուի , և դպրոցէն ել-
լող տղան ձեռքը գրիչ ունենայ , և ուզած ժամանակը որ
բանին ընդունակութիւն ունի 'նէ սորվելու միջոցը պատ-
րաստ ըլլայ : Արեւիկի Հեղինակներուն շատերը քառա-
սուն կամ յիսուն տարիկան ըլլալէն ետեւ դրագիտու-
թեան սկսեր են . շատ մարդոց ընդունակութիւնը ուշ
երևան կ' ելլէ . պատրաստ լեզու մը՝ որ ամենեկին սորվե-
լու դժարութիւն չ' քաշէ , և անոր մէջ պէտք եղածը գրա-
նայ՝ անոր աշխատելու է : Մինչև դպրոցները աշխար-
հաբառ լեզուով կարգաւորեալ գիտութեան դաս չ' ըլլայ՝
ազգը չ' յառաջանար : Ամեն դպրոցի մէջ լեզուագիտու-
թիւն է , ուրիշ բան չ' խոթելուդ՝ ամեն դպրոց գիտու-
թեանց սկզբունքը աշխարհաբառ լեզուով շարունակէ :
Ի՞նչ կը անանաս , աշխարհաբառ լեզուով փիլիսոփայու-
թիւն մը , պատմութիւն , մաթէմատիկայ , բանական
գիտութեան և քիմիզայի սկզբունքներ գրէ , թարգմա-
նէ , դպրոցները տարածէ . գաղղիներէն ալ սորվեցնուր ,
բայց քու ստաջին պարտքդ տղան լուսաւորել է՝ այն նա-
յէ , որ մտմտալ սորվի , և մտածածը գրելու կարող ըլ-
լայ . որովհետեւ՝ մարդուս յատկութիւնը մտածելն է :
Եր'ք տարուան մէջ տղան գիտութեանց քիչ ու շատ
տեղեակ կ' ըլլայ , և բան սորվելու սէր կ' ստանայ :
Գաղղիներէն և անգղիներէն սորվելու սխող աշակերտնէ՝

րուն թարգմանութեանը սպասելու ատեն չ'է . ևրոպայի քաղաքակրթութիւնը դէպի այս կողմը դիմեց . թէոր պատրաստ չ'ըլլանք նէ՛ այս հեղեղը մեզ կը տանի անանկ տեղ մը կը հասցնէ , որ դժար կ'ըլլայ ելլալնիս . տապաննիս հիմակուրնէ շինենք՝ որ ետքը ուզած տեղերնիս ելլանք . տղաքնիս վարպետի տալով սորվին ու շինեն ըսելու ժամանակ չէ՛ . մենք որչափ կրնանք նէ՛ երկու տախտակ մէկ տեղ բերելով բան մը պատրաստենք . ետքը անոնց մնայ նէ աղէկը թող շինեն :

Սերոպացւոց քաղաքակրթութիւնը աշխարհիս ամեն կողմը հասնելու վիճակի մէջ է . ևրոպան ինքզինքը այն աստիճանին մտնեցուց , որ ուրիշ ետ մնացող ազգերը՝ իր երազընթացութեան ուժովք ընականաբար սկսեց քաշել . բայց պէտք է ահօսին մէջ գտնուինք , և քիչ մ'ալ առաջ , որովհետև ձգողականութեան ուժը ծանր մարմինները շուտով կը քաշեցնէ թեթեւները ետ կը ձգէ . մեր ազգը միանգամայն քիչւոր և ցրուեալ է , կրնայ ըլլալ որ այն ձգձգման աղմուկին մէջ ոչնչանայ : Ենոր համար՝ դիպակ մը տո՛ւր որ չս շիթի . ընդհանրապէս իմացողականութեան ուժ մը տո՛ւր որ առաջ անցնելուն նարը գտնայ : Բայց գրաբարը չ'մշակենք նէ այն ատեն կ'ոչնչանանք պիտի ըսես : Զորս հինդ հարիւր տարի է ազգը քու ձեռքդ

է ի՞նչ ըրիր . ո՛ւր է աշակերտներդ . բնունակիրները պիտի ցուցնես . դու ի՞նչ ըրիր , և ի՞նչ պիտի ընես , լեզու ազէտ . քու աշակերտներդ ալ բէկանիները , ֆրանսիականները , և ուրիշ շատ մը գերդաստաններն են որ Հայ էին , հիմայ Ռերացի անունը կը կրեն և գաղղիներէն խտալերէն կը խօսին : Մէկ կողմը ճշմարտութիւնը գրաբառէ ուրիշ լեզուով չ'կրնար զըցուիլ կը կարծէ . միւս կողմը գաղղիներէնէ ուրիշ լեզու չ'կրնար հասկըցնել կ'ըսէ : Լեզուն մշակողը գիտութիւնն է , որ լեզուի մէջ գիտութիւն կը մտնայ , այն լեզուն կը մշակուի . ասոր ասպացոյցը օրադիրները քիչ ու շատ ցըցուցին : Արիւր կողմին ալ կ'ըսեմ , երկուքն ալ թող չ'մտնան . գրաբառ գիտցողն ալ կը շատնայ , լեզու ազէտն ալ . երբ կարգաւորեալ աշխարհաբառ լեզուով դաստիարակութիւն մը ըլլայ : Յառաջադէմ ազգ մը 'ի սկզբանէ աշխարհի տեսնուած չէ , որ էր հարաբակ խօսակցութիւն ըրած լեզուէն ուրիշ լեզուի մէջ յառաջադիմութիւն ստացած ըլլայ : Գաղղիան և բոլոր Երոսպան հին լուսաւորեալ ժամանակի գիրքերը պահած էր . և ճշմարտութիւնը անոնց մէջ են , ուրիշ տեղ չ'գտնուիր կարծելով՝ շատ մը ժամանակ կորսընցուց . երէք հարիւր տարիէն մէկ քանի հանճարեղ մարդիկ եկան քիչ ու շատ հասկցան , ձգեցին լատիներէնը , հասարակ լեզուով սկսան , հասկցածնին , զը-

տաճնին գրել . և փիլիսոփայութիւնը տեղէն շարժեցին փորձով : Եսոնք Պաղօն , Կաղիլէ , Գոփէրնիկոս , Քէփլէր , Տէքարթ , ըսուած երևելի անձերն էին , որ Լըոպսյի այսչափ յառաջագիմութեանը պատճառեղան :

Գաղղիան փիլիսոփայութիւնը , և դանձի կառավարութեան ընթացքը , անգղիացւոցմէ առաւ . բայց՝ այսօր գաղղիան անգղիերէն չ' գիտէ : Պաղօն , և Լօզ անգղիերէն գրեցին : Եսօրուան օրս գաղղիոյ մէջ Տէպօ օրագրին թարգմանիչէն զատ՝ անգղիերէն բան թարգմանելու կարողութիւն ունեցող չ' կայ . գերմանացւոց մէջ շատ երևելի հեղինակներ կան . և գաղղիան անոնց գիրքերը կարդալու կարօտութիւն ունի , բոլորն ալ գէշ թարգմանուած է . հեղինակները ամեն օր « մեր գիրքերը ճուռ կը թարգմանուի որ կ' ըսեն . գաղղիան ան գիրքերուն իմաստին քիչ ու շատ տեղեակ ըլլալով՝ կը բաւականանայ : Եսօրուան օրս գաղղիան գերմաներէն չ' գիտէ . գերմանացիք և անգղիացիք՝ գաղղիացւոց գիրքերուն կարօտ են , բայց երկուքն ալ աղէկ գաղղիերէն չ' գիտեն : Ա՛րիջապէս՝ Լըոպսյի քաղաքակրթութեան մէջ , գաղղիան ամենէն յառաջագեմ է , բայց գաղղիան լեզուագէտ չէ : Մինակ գետպանատանց համար , արքունի գրքատան մէջ ամեն լեզուի դասատու դրուած է թարգմանութեան հետևողներու համար .

որովհետև՝ դադողից մէջ լեզու ազխտութիւնը հազուադիւտ բան է : յիսուն տարիէ ՚ի վեր աշխատեցան որ օտար լեզուի համար դասատու հասցնեն , ասկէ առաջ դաստանատուները շատ դժարութիւն կը կրէին :

Ազգին պարտքը իր լեզուին մէջ գիտութիւն սորվեցնել է : Ազգը Կոստանդնուպօլսոյ պէս մէկ քաղաքի մէջ լեզու ազխտութեան դասատուի ստակ տալու պարտաւորութիւն չ'ունի : Մինչ հիմայ օտար լեզուի դասատուներու տուած դումարովը անհամար գրքեր կը թարգմանուէր : Գպրատանց մէջ , աշխարհաբառ լեզուով գիտութեան սկզբունքներու դասատուութիւն , և գրաբառ պէտք է : Աճա՛ ազգին պարտքը : Ետնօք Իւսկիւտարու գպրատուներ յիսուն տղայ առաւ . աշխարհաբառ լեզուով տարիի մը չափ պատմութիւն աշխարհագրութիւն , և մաթեմատիկայի սկզբունք դասուեալ , գրաբառի համար ալ դասատու մը ունէր : ան յիսունին մէջէն տասը հատ տկար չ'ելաւ : Ետնցմէ տասը հատի չափ երեւելի բժիշկ , մէկ քանի երեւելի երկրագործ , տասնէն աւելի դասատու ունինք : Տարիէ մը ետեւ լեզու ազխտութիւն մտաւ , երկու երկք տարուան մէջ պտուղ մը չ'ելաւ : Հիմայ բոլոր գրաբատանց մէջ լեզու ազխտութիւն կայ , տասը տարիէն աւելի է մէկ պտուղ մը չ'կայ : Ազգին մէջ գտնուած լեզու ազեաներուն մէկը գպրատանց աշակերտ չին : Ա

րովհետեւ լեզուազիտութիւնն եղածին պէս, տղան խելքը անոնց կուտայ գիտութեան ականջ չ'կախեր, լեզուն ալ սորվելու բաւական ժամանակ չ'ունենար ժամանակը կը կորսնցնէ :

Բայց աշխարհաբառին հտեէ իյնալով, գրաբառը չեն սորվիր կ'ըսես : Հոգ մի ըներ, դադղիա աշխարհաբառ գրելու սկսած ժամանակը, բոլոր և բոլորով մէջ տասը հոգի չէր ելլեր աղէկ լատիներէն հասկցող, բայց երբ հասարակ լեզուով գիտութիւնները ծաղկեցան, լատիներէնը բնդհանուր լեզու եղաւ և բոլորով մէջ Սէն Մար Ժիրարպէնի բանաստեղծութեան դասը, երկու հարիւրէն աւելի տասնընօթը, տասնընթը տարեկան՝ երիտասարդ կար, դասատուն լատիներէն խրթին պարբերութիւն մը կարդաց, որ զուարճալի բան մըն էր, ունկնդիրք սկսան խնդալ . դասատուն գիրքը ձրգեց, ու ըսաւ « զարմանալի բան . դադղեան հիմայ շատ աղէկ լատիներէն գիտէ » : Արբ գիտութիւնը աշխարհաբառ լեզուով կը ծաղկի հասարակաց կ'ըլլայ, գրաբառը կը տարածի, ամենն ալ իրենց նախնաց լեզուին տեղեակ կ'ըլլան : Ազգուազէտներն ալ կը շատնան : Իւսկիւտարու յիսուն աշակերտին երսունը այսօր քաջ լեզուազէտ են . որ անոնց ժամանակը լեզուազիտութիւն չ'կար : Ազգուազիտութիւն մտած ժամանակի աշակերտներէն, նամակ մը գրելու կարողու-

Թիւն ունեցող մը չ'կայ : Աարծեմ այսչափ ապացոյցը բաւական է , որ ազգը իր պարտքը ճանչնայ , ու իր մայրենի և նախնեացը լեզուն սորվեցնէ . դպրոցներումէջ գիտութեանց սկզբունքները աշխարհաբառ լեզուով դաս տրուի . գաղղիերէնի՝, անգղիերէնի , և տաճկերէնի համար եղած ծախքը , Թարգմանութեան և հեղե նակութեան տրուի . գիտութիւնը հասարակաց ըլլայ . և քիչ ծախքով աղգը լուսաւորութիւն ստանայ . Ահա հա՛ այս է մեր նպատակը : Ազգին այս հասկցնել կ'ուզենք :

1848

1848

ՀԵՂԻՆԱԿԻՆ ՈՒՐԻՇ ԳՈՐԾ ՔԵՐԸ

Ճառ Բարոյական .	դին 50 փարայ
Մարդկութիւն .	" 40 "
Վարչութիւն Ընդհանուր Ազգաց .	" 15 դուսուշ

Վերջիջեալ զբերն ու այս տետրակը . Պօլիս Մերձանը
Մարզաբեան Պ. Յարութիւնին գրաստանը կը ծախուի :

2013

